

A magyar rajzkultúra egeri hagyományai

(Joó János egeri rajztanár 1807—1874.)

A reformkori Eger városképi arculata színes és gazdag volt. Itt állt már az 1763-ban Fellner Jakab tervei alapján épülni kezdett jogliceum impozáns zárttömbbű épülete; a cisztercita főtemplom, főoltárán Krauss rokokó szobraival; a mai Megyei Tanács épülete Fassola Henrik ritka szép kovácsolt kapujával, hogy csak néhány középületet említsünk.

A város építészeti ütőerében — középkori, renaissance és török építészeti emlékek között — nagy intenzitással ott lüktetett a barokk stílus. Bizonyos, hogy ezeknek az épületeknek művészi stílusa ihlette Joó János egeri rajztanár képzeletét, ezeknek hatásáról tanuskodik — főleg a jogi líceum épületéről — a „Magyar Athenaeum” építészeti terve is.

A város építészeti műemlékei az egyház, illetőleg a gazdag polgárok tulajdonában voltak. A lakosság széles tömegei viszont gazdasági és kulturális tekintetben egyaránt nagy elmaradottságban éltek. Mindez arról tanuskodott, hogy Bécs gyarmati sorban tartotta az egész országot, így Eger városát is.

A reformkor haladó gondolkodói — politikusok, írók — felsmerték elmaradottságukat és küzdöttek népünk gazdasági és kulturális felemeléséért. E haladó reformkori gondolkodók közé tartozott Egerben Joó János.

Neve nem ismeretlen. Életrajzi adatait megtudjuk abból a levélből, melyet Széchenyi Istvánhoz írt. (Közölve: „Művészet”. Szerk.: Lyka Károly. 1905. évf. 135—137. l.)

„Én egy szegény, de századok előtti víztélő familiából születtem Szegeden — olvashatjuk életrajzi adatait 1831. december 28-án kelt levelében. — Szülőim igen korán az iskolákra fogtak, mellyekben szorgalmatos lévén, azokat szerencsémre olly jókor elvégeztem, hogy még elegendő időm volt egyéb hasznosabb dolgok megtanulására: ...reá adtam magamat a Rajzolás tanulására s e mellett az Építés, Asztalos, Lakatos, Esztergá-

lyos, Muzsikatsináló, képfaragó s több illyes Mesterségekben magamat gyakorlottam, legalább annyira, hogy rólok alapos tudományom legyen, kivált az építésben.”

1828-ban került az akkor meginduló egri rajziskolába rajz-tanárnak.

Régebbi műtörténeti irodalmunk nem hagyta figyelmen kívül Joó János működését.

Melyek azok a főbb megállapítások, melyeket Joó Jánosra vonatkozóan a régebbi irodalomból megtudhatunk?

Lyka Károly („Magyar Művészet 1800—1850.” Bp. 1942. Singer és Wolfner kiad., 161., 169., 204., 309., 316., 414—415. lapok. — A mű első kiadása „A táblabíró világ művészete” címmel 1922-ben jelent meg) ismerteti Joó János életrajzi adatait. Elmondja, hogyan került Egerbe. Szól terveiről, melyek a magyar nemzeti művészet szervezésére, fellendítésére irányultak: a Művészeti Társaság (amely a Magyar Athenaeumnak volna része) megalapítására vonatkozó javaslatairól. Lyka értékelését saját szavaival így foglalhatjuk össze: „Nem annyira művész volt tehát — t. i. Joó János, B. S. Zs.), mint inkább a művészetnek egy szerény, lelkes apostola, akit nem szélelyezett a működésében az sem, hogy Pest-Budától, Pozsonytól, Kassától távol csöndes vidéki városkában tartotta a sorsa. Megtette buzgón kötelességét ebben a helyzetében is.” (i. m. 414. l.)

Voit Pál („Joó János egri rajztanár Magyar Athenaeuma”, Budapest, 1936. c. művében) részletesen ismerteti Joó Jánosnak a Magyar Athenaeumra vonatkozó elgondolását, melyet 1841-ben fejtett ki részletesen. (Joó János: „Nézetek a magyar nemzet műveltségi és technikai kifejlése tárgyában”, Buda, 1841.) A Magyar Athenaeum „az egész reformkor kulturális szintézise kívánt lenni.” (Voit, i. m. 4. l.) Az Athenaeum Joó terve szerint magában foglalt egy központi tanítóképző-intézetet konvikttussal, „Tudós-Társaság”-ot a szakosztályok üléstermeivel, nyomdát a tudományos művek kiadására, polytechnikumot, — a mai műszaki egyetem őseit. (A polytechnikum osztályai: architekturai, erőműtani, földmérési, mérnöki, fizikai, kémiai.) Az említettekén kívül az Athenaeum épületének udvari középszárnyában a Múcsarnok elődje lett volna, „az évenként tartandó műkiállítás használatára.” Az épületben foglalt volna még helyet a „Műintézet”, a mai Képzőművészeti és Iparművészeti Főiskola őse.

A Felszabadulás előtti időben Kornis Gyula kétkötetes művelődéstörténeti műve („A magyar művelődés eszményei”, Bp.

1926.) egy-két helyen tesz említést röviden Joó Jánosról. Ugyanakkor, mikor Kornis hosszú oldalakon át méltatta a konzervatív arisztokraták — mint pl. gróf Desseffy Arisztid kulturális „érdemeit” —, Joó János számára alig jut néhány sor.

A Felszabadulás után Gerő László (Eger művészete, Bp. 1954.) főleg építészeti szempontból méltatja Joó Jánost. Szól az 1838-ban megjelent Héti Lapokról, és az 1847-ben megjelent Heti Lapról is, melyeket Joó János szerkesztett. (E rövid életű lapokról Lyka és Voit is megemlékezett). E folyóiratot értékelve, Gerő László megjegyzi: „a lap igen haladó és praktikus szellemű volt.” (Sem Gerő László, sem a régebbi írók e folyóiratokkal nem foglalkoztak részletesebben.) Befejezésül ezt az értékelést olvashatjuk: „Egernek ez a hű, és számtalan haladó ötletet felvető fia megérdemli, hogy a város műemlékeinek tárgyalása során az ő munkássága is megemlíttessék.”

Ezzel legfőbb vonásaiban jeleztük is, mi az, amiről az eddig megjelent irodalomban Joó Jánossal kapcsolatban tudomást szerezhettünk.

A következőkben azt igyekszünk kifejteni, hogy mi az, amiről az eddigi irodalom Joó Jánossal kapcsolatban hallgatott:

1. Joó János a népoktatásról, tanítóképzésről. Antiklerikális beállítottsága.

A népiskolákról szólva, mint vezérelvet állítja fel: „A kormány felügyeljen a Népiskolákra, nem pedig az egyház.” (Joó János: Nézetek a magyar nemzet műveltségi és technikai kifejlése tárgyában. Buda, 1831.) „Célszerű népnevelési intézményeket, legalább hazánkban — csak biztos alap után kormány felügyelete mellett várhatunk.” (I. m. 24. l.) — A második vezérelv a különböző felekezeti népiskolák egyesítését követeli: „Nem káros tehát, de vétkes iskoláinknak vallások szerinti elkülönítése; vétkes, mert kisdedeinket elzárja, embertársaink gyűlölete oktatatik, káros pedig, mert megfosztatnak iskoláink azon állapottól, melyben alkalmasak lehetnének a népnevelés-, művelésnek célirányos közlésére s így az értelem kifejlődés és közjólét lehető előhaladása gátoltatik.” (i. m. 29. l.) De nem is lehet kívánni, hogy a helyiség kevés, szegény lakossága 2—3 iskolát is fenntartson, ezért „az elkülönözött iskolákat egyesíteni kell.” (i. m. 30. l.) Szinte bámulatraméltó éleslátással látta tehát Joó János, hogy a felekezeti népiskolákban mennyire a felekezeti izgatás, gyűlölet szítása történt, hogy valódi nemzeti kultúrát az állami népoktatásban lehet megvalósítani. Praktikus érzékkel azt

is látta, hogy az iskolák egyesítése milyen gazdasági, gyakorlati előnyökkel jár.

A tanítóképzéssel kapcsolatban kiemelkedő az az elgondolása, hogy 4 évfolyamú, főiskolai jellegű tanítóképzést sürgetett. A tanítóképzés számos tantárgya között nagy jelentőséget tulajdonított a rajznak, mérésnek, építészetnek is.

2. Joó nézetei a művészetről, mesterségekről.

Balkay Pálról, egri festőművészről, jóbarátjáról életrajzot írt. Ebben előgugulatlan műkritikai szellemről tesz tanuságot. (Az önéletrajz szövegét — érdemi méltatás nélkül — közölte Bayer József „Irodalomtörténeli Közlemények” 1902. évf., 385—391. l.) Ebben az életrajzban olvashatjuk Balkay képeiről:

„Eredeti művei ritkán sikerültek, bár az alakokat többnyire jó metszések és skizzekből rakta össze: perspektívája többnyire hibás, színezete élelnélküli...” „Az arcképeket jobban színezte, hanem nemigen volt szerencsés a találásban. Még egykori leendett arájának, ki iránt ábrándos hajlammal viseltetett, arcképél sem lehet sikerültnek mondani: hiányzik rajta a fiatalság tüze s kellő színezete.”

Miről tanuskodik ez a rövid bírálat is? Arról, hogy észreveszi Joó János Balkay szemléletének, ábrázoiásmódjának korlátait, hibáit, azt, hogy megsértette a perspektíva törvényeit, hogy szinei nem fejezik ki a formák plaszticitását. A realista arcképfestés követelményeit csillantotta meg Joó János abban a korban, mikor festészetünk még jobbára az akadémiizmus béklyóiban vonaglott.

A „Héti Lapok” (1838.) célkitűzése az volt, hogy a művészeteket és mesterségeket fellendítse, a mesteremberek rajzi tudását, szakmai ismereteit és egyúttal általános műveltségi színvonalát is emelje. A „Héti Lapok” előszavában Joó János meg is jelölte a célt: „eszköz legyen a honi műszorgalom és ipar ébresztésére.”

Érdekes, mert racionalista gondolkodására vall, ahogyan a műtudományokat meghatározza: „Azon ismeretek összessége, melly segítségével az ész vezetése által (Kiem. tőlem B. S. Zs.) az emberi kéz ügyessége alkalmas eszközök segítségével a természetes durva anyagokból hasznos és gyönyört szülő műveket hoz létre. A munkássággal összekötött ismérteket mesterségekknek szoktuk nevezni.”

A mesterségek közül „talán legkitűnőbb” szerinte az asztalosság. Nem annyira a tárgyak sokasága, mint inkább a megmunkálás sokasága teszi változatossá. Kifejti, hogy az ízlés vál-

tozása, s az új találmányok új változást hoznak az asztalosmesterségben is. Ír arról, hogy a 18. században, mikor „a kevésbé kifejlett ízlés az összehalmozott szépségekben nyilvánult meg, a kézművesek azt a szokást vették fel, hogy műveiket minél több munkával készítsék”, ezt lehetett is akkor, mivel a dolgozatók csak egyes gazdagok és nagyobb rangúak voltak: de a míveltség elterjedésével, midőn a szebb műveket már a köznép is kívánta, az asztalos művek készítésének rendszerébe is változásnak kellett történnie, „mellyet a fényesítésnek újabban feltalált azon módja, melly egyedül csak sima munkáknál használható, egészen sajátosra tett; elhagyatván akkor a tömördek faragások és festések az asztalos műveket és főleg házi bútorokat a legegyszerűbben simára fényesített fábul kezdték készíteni.” (Héti Lapok, 1838. évf.) Az idézett rész arról tanuskodik, hogy Joó elég világosan látta a művészet, az iparművészet, az asztalosság, és a társadalom, a társadalmi osztályok kapcsolatát.

A „Héti Lapok” nemcsak elvileg tárgyal a mesterségek és társadalom kapcsolatáról, hanem szakrajzokat, terveket közöl; eredeti tervei alapján. Így pl. asztalok, székek, nyugvóágyak, ezenkívül fürdőkádak, kocsik, hintók tervei is bőven találhatóak a lapban. (A bútortörténet magyarországi szakirodalma, így legutóbb Homér Lajos: A bútor története, Bp. 1947. Barka kiadás, valamint Szabolcsi Hedvig: Régi Magyar Bútorok, Bp. 1954. Képzőművészeti Alap kiadása, Joó Jánosról nem tesznek említést.)

Nagy gondot fordított arra, hogy a külföldi, fejlettebb kapitalista országok ipari találmányait, újításait a hazai közönség számára a „Héti Lapok”-ban ismertesse. Ime, néhány érdekesebb példa:

Szól az angliai üvegfestésről, srófok gyártásáról, ércmeken-cék javításáról, sziksófőzésről, országutak javításáról, a gyapjúszővés jobb módjáról. Tervet készít egy egri szőlőmalomról, koppantók, hamvvédők javításáról, gépi erőművek javításáról, berendezésének, eszközeinek elkészítési módjáról.

3. Joó János a rajzoktatásról.

Mit kell érteni „rajzolatok” alatt? — teszi fel Joó János a kérdést a „Héti Lapok”-ban. Tapasztalata az, hogy bár Magyarországon 20 és egynéhány rajziskola működik és ezenkívül néhány magánrajziskola is van, úgy, hogy nincsen nálunk olyan művelt ember, akinek ne lenne fogalma a rajzolásról, de még a műveltebb körökben is csak kevesen akadnak olyanok, „akik a műtudomány kifejlésére szükséges művészetet (ti. a

rajzot, B. S. Zs.) érdeme szerint méltatni tudnák.” „Rajztudás nélkül a mesterségekben célt érni nem lehet. A rajzolni tudás az értelmi fejlődésre és műveltség fejlesztésére hatással van.”

Joó Jánosnak e tétéleiben két-rendkívül fontos és ma is időszerű megállapítása rejlik. Az egyik az, hogy a rajztudás a technikai műveltséghez, a mesterségek elsajátításához nélkülözhetetlen. A másik az, hogy a rajzolási folyamatnak fontos értelemfejlesztő ereje van. Ma, amikor a Szovjetunió útmutatása alapján a politechnikai képzés problémái nálunk is napirenden vannak, Joó János e haladó gondolatainak különösen nagy értéket tulajdonítunk.

A rajztanításról tavaly megjelent munkában (Balogh Jenő: A rajztanítás elvi alapjai, Bp. 1954. Tankönyvkiadó. 24. l.) olvashatjuk:

„Ha arra gondolunk, hogy a termelésnek egyetlen ága sem nélkülözheti a tervezés, konstruálás készségét, hogy minden létesítmény, mely körülvesz bennünket, először rajzban volt meg, arra a következtetésre jutunk, hogy az iskolai rajztanítás a politéchnikai oktatás alá épít nélkülözhetetlen alapot.... Politechnikai oktatás rajzműveltségi alap nélkül teljességgel elképzelhetetlen.”

Rajztanításunknak ezeket a mai kérdéseit sejtette meg több mint 100 évvel ezelőtt Joó János.

A hazai technikai képzés és ennek alapját képező rajztanítás előmozdítására Joó János a Héti Lapok-ban külföldi példákat ismertet. Többek között ír egy 1836—37. tanévben Nürnbergben működő műtudományi intézetről, melynek akkor négy évfolyamán több mint ezer növendéke volt. Leírja, hogy az I. évfolyam volt a kezdő rajzintézet, a 2. tagozat a kézműintézet, a 3. tagozat a mezőgazdasági és kézműintézet, a 4. volt az általános műtudományi, politechnikai intézet.

A rajztanítás anyagában és módszerében Joó János a Pestalozzi-féle racionalista, szerkesztgető eljárás követője. Ez nem közvetlen szemléleten, hanem absztrakción alapult és sok tekintetben mechanisztikus volt, de ez volt a rajztanítás általánosan elterjedt módja.

Az első magyar rajztanítás-módszertan, Beregszászi Pál műve („A szabad kézzel való Rajzolás kezdete”, Debrecen, 1828.) szintén a Pestalozzi-féle racionalista irányzatot képviselte. Mégis vannak jelentékeny különbségek Beregszászi és Joó elképzelése között. Hasonlítsuk össze kettejük elképzelését!

Beregszászi 20 táblával illusztrált munkájában először egyenesek, szakaszok rajzolását mutatja. Ezután a szakaszoknak felezése, harmadolása és kisebb részekre való osztása tör-

ténik. Majd a párhuzamos egyenesek helyzetét ábrázolja, összetartó és széttartó egyeneseket és egymást metsző egyeneseket vesz fel. Ezekkel foglalkozik az 1. táblán. A 2. táblán egymásra merőleges szakaszokat, mint négyzet átlóit rajzolja s néhány példán keresztül négyzetbe foglalható mértani jellegű ornamentikát ad. A 3. tábla a háromszögszerkesztéssel és háromszögbe foglalható szabadabb vonalú ornamentika rajzolásával foglalkozik. A 4. tábla ismét négyzeteket mutat, amelyekbe az átlók, oldalfelezők segítségével ívelő vonalokból formált szimmetrikus ornamentikát helyez. Az 5. tábla ívelő vonalokból alkotott sorritmus-változatokat mutat 10 példán keresztül. A 6. táblán „kerek virágok” (egy nagyobb kör, benne koncentrikusan egy kisebb, az egészet átmérővel szabályos 8 részre osztotta), a 7. tábla ugyanezt a változatot adja elipszisen. A 8. tábla segédvonalakkal megszerkesztett „kehelyforma.” A 9. tábla „akan-tusz-levelek” (szintén segédvonalak segítségével szerkesztve.) A 10. tábla „ornamensek” (nagyobb levélforma.) A 11. táblán orgonalevélhez hasonló kis leveleket láthatunk. A következő, 12—20-ig terjedő táblákon különböző nagyobb falevelek, virágok, segédvonalak (pontháló nélkül), csokrok, a 20. táblán virágkoszorú van. A 19. és 20. tábla a fejlesztés előformáit is mutatja halvány rajzokon.

Joó János rajztananyagát (Héti Lapokban) 3 nagy egységre osztja. Az 1. részbe a vonalismeret tartozik: „vonalak darabjai”, línea, hajlott vonal, körvonal, csigavonal, kígyóvonal, habvonal (lankásabb, mint a kígyóvonal), csavarvonal, függőleges vonal, vízállású vonal, egyenesek felezése, párhuzamos vagy egyirányú vonalak, távozó vonalak, közelítő vonalak.” — A 2. rész: „Lapok, vagy térségek ismérte.” Itt először különböző szögek szerkesztésével foglalkozik, pl. „helyes szöglet” (derékszög), „helytelen szögletek”: tompaszöglet, hegyes szöglet. Körvonal fokokra, percekre, másodpercekre való osztása. „Kerek tér” (kör), hosszas kör, (elipszis), „tojásdad körű tér.” — A 3. rész: „testek”: kocka, 4, 8 és 20 lapú testek „amelyeknek ugyanannyi egyenlő oldalú háromszögű oldala van.” Ezenkívül kas-alakú kúp metszetét közli előlről, oldalról; másik két rajzon külön kimutatja, hogy e kúpban nyílt üreg van. A metszeten az ábrázolt test vastagságát is jelöli.

Ha összevetjük Beregszászi és Joó tananyagát, megállapíthatjuk, Beregszászi rajzoktatásának végcélja az ornamentika (virágkoszorú rajzolása) elsajátítása. Joó János tanterve ezzel szemben a térábrázolásig, a testek rajzáig jut el. Ennek nyilvánvalóan nagy fontossága volt korában a mesterségek fejlesztése, a szakrajz szempontjából. Tehát Beregszászival szemben Joó

tananyaga sokal gyakorlatiasabb. Joó munkája a rajzi szaknyelv szempontjából is jelentős, mivel minden egyes illusztrált tábláján levő ábráknak külön, magyar nevet ad.

Napjainkban, amikor annyira érezzük a politechnikai célzatú rajzoktatás szükségét, Joó János, hazai rajzoktatásunknak ez az érdekes munkása, akinek perspektívája túlterjedt az akkori iskola szűk keretein, megérdemli, hogy a hálás utókor kegyelettel adózzék emlékének.

IRODALOM:

„Héti Lapok“. Eger, 1838. Szerk.: Joó János

„Heti Lap“ 1847. Eger. Szerk.: Joó János.

Joó János: „Nézetek a magyar nemzet műveltségi és technikai kifejlése tárgyában.“ Buda, 1841.

Bayer József: Balkay Pál festő életrajza. Irodalomtörténeti Közlemények. Budapest, 1902. évf. 385—391. l.

Viszota Gyula: Adatok művészetünk történetéhez. — „Művészet“ (Szerk.: Lyka Károly) Bp. 1905. évf. 135—137. l.

Lyka Károly: Magyar művészet 1800—1850. — Bp. 1942. Singer és Wolfner kiad.

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei, — Bp. 1926.

Voit Pál: Joó János egri rajztanár Magyar Athenaeuma. — Bp. 1936. Egy. ny.

Homér Lajos: A bútór története. — Bp. 1947. Barka kiad.

Szabolcsi Hedvig: Régi magyar bútorok. — 1954. Képzőműv. Alap kiad.

Beregszászi Pál: A szabad kézzel való Rajzolás kezdete. — Debrecen, 1828.

Gerő: László: Eger művészete. — Bp. 1954. Képzőműv. Alap kiad.

Balogh Jenő: A rajzitanítás elvi alapjai. — Bp. 1954. Tankönyvkiadó.

Metszetek az egri várról
(Kazinczy metszetgyűjteményéből)